

Peter Mikša

Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje

UDK 796.52(497.4)»17«

UDC 796.52(497.4)»17«

MIKŠA Peter, dr., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.miksa@ff.uni-lj.si.

MIKŠA Peter, PhD, University in Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.miksa@ff.uni-lj.si.

Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje

The First Researchers of the Slovene Mountains and the First Documented Climbs on Them

Zgodovinski časopis, Ljubljana 67/2013 (148), št. 3-4, str. 390–405, cit. 62

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 67/2013 (148), No. 3-4, pp. 390–405, 62 notes

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Prvotni obiskovalci gora so pristopali v gorovja tako rekoč anonimno – brez védenja okolice in brez pisnih sledi. Prvi obiskovalci Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp so bili domačini: pastirji, lovci, iskalci rude, zeliščarji, ki so poznali bližnji gorski svet ter v gorah doživeli veliko več, kot o tem skopo poročajo viri. Lovci in pastirji so utirali poti ter odkrivali nove prehode v visokih gorah že v srednjem veku. Sočasno je obstajal tudi divji lov, ki je bil poleg iskanja rude in pastirstva daleč najpomembnejša oblika odkrivanja gorskega sveta. Prve dokumentirane pristope pa so opravili tisti, ki so bili tesneje povezani z naravo in gorskim okoljem in so ju tudi preučevali in opisovali. To so bili zlasti naravoslovci iz obdobja razsvetljenstva v 18. stoletju. V visokogorje je vse več ljudi začelo zahajati z novimi, povsem drugačnimi nameni: od sistematičnega raziskovanja, spoznavanja novih krajev in celo turizma.

The indigenous visitors to the Slovene mountains were entirely anonymous. Nobody knew about their climbing ventures and no written notes have been left behind. The first visitors of the Julian and the Kamnik – Savinja Alps were local shepherds, hunters, the seekers of ore, and herbalists, all of whom were familiar with their Alpine surroundings. Their experience of the mountainous world was certainly much richer and variegated than is mentioned in the scarce sources. Hunters and shepherds trod new paths and discovered new passages through high mountains already in the Middle Ages. In addition to herding and searching for ore, poaching was by far the most important incentive for the discovery of new mountain trails. The first documented approaches were made by those who were closely associated with nature and the mountains, studied them, and recorded their discoveries on paper. These were mostly naturalists from the period of the Enlightenment in the 18th century. These pursuits were followed by an increasing number of people whose objectives were entirely different, whether it was systematic research, a desire to discover new places, or even tourism.

Ključne besede: raziskovalci, razsvetljenje, Triglav, Julijske Alpe, Kamniško-Savinjske Alpe, pristopi na vrhove

Avtorski izvleček

Key Words: researchers, the Enlightenment, Triglav, Julian Alps, Kamnik – Savinja Alps, climbs to mountain tops

Author's Abstract

Prvi obiskovalci – ljudje pod gorami

Človek je v različnih obdobjih zgodovine spreminjal svoj odnos do narave in gora. Dojemal jih je različno in jih že od nekdaj obiskoval. Poti prek njih so že dolgo znane, le cilji in vzgibi tistih, ki se vzpenjajo nanje, so različni.

Prvotni obiskovalci gora so pristopali v gorovja tako rekoč anonimno – brez védenja okolice in brez pisnih sledi. Bili so domačini, ki so se tja naseljevali iz različnih razlogov, bodisi zaradi prenaseljenosti nižinskih predelov, zaradi planšarstva, lova, iskanja rudnega bogastva, izkoriščanja gozdov ali umika pred zavojevalci. To so bili pastirji, lovci, iskanci rude in zeliščarji, ki so poznali bližnji gorski svet ter v gorah doživeli veliko več, kot o tem skopo poročajo viri davnih časov.¹

Slovenski prostor v planinski predzgodovini

Od nekdaj so Alpe in druga visoka gorstva razdvajala ljudstva, ki so verovala, da so gore domovanja bogov in so se jim zato raje izogibali. Gora so se bali, niso razumeli naravnih pojavov, ki so bili tam intenzivnejši, kot v dolini.² Je pa treba poudariti, da so »tabu« bili predvsem vrhovi gora, a samo tisti, ki so bili dovolj visoki. Merilo ni bila nadmorska višina, ampak geografski pogoji, ki na njih vladajo (klima, teren, odsotnost rastlin, večni led, sneg, skale). Gre torej za popolnoma tuj svet, ki ni namenjen človeku za preživetje in mu pomeni nevarno divjino, kaos.³ Nižji predeli gora niso bili tabu.

Že pred več deset tisoč leti so se lovci in nabiralci zelišč zatekali v jame našega hribovitega in gorskega sveta, tako npr. v Potočko zijalko (1630 m) na Olševi, v Medvedovo jamo (1500 m) na Mokrici ali v nižje ležečo jamo Divje babe na Idrijskem (450 m).⁴ V času bronaste dobe se z najdbami orožja prvič zgostijo dokazi o obiskih slovenskega visokogorja. Pojavlja se puščanje posameznih kosov orožja, kar je verjetno povezano z darovanji bogovom.⁵ Tako so verjetno že davno pred srednjim vekom pristopili na številne vrhove. So pa v srednjem veku v Alpah zaradi

¹ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 12.

² Engel, A history of mountaineering in the Alps.

³ Grupp, Faszination Berg, str. 36.

⁴ Cevc, Človek v Alpah, str. 6.

⁵ Prav tam, str. 7.

trgovine vse večji pomen imeli prelazi. Potovanja so bila povezana s številnimi nevarnostmi od naravnih ujm do napadov domačinov. Zaradi pomoči romarjem, trgovcem in popotnikom so na prelazih ali ob poteh nanje nastali številni t. i. hospici oz. zavetišča, kasneje so se iz njih razvila gostišča s prenočišči. Eden izmed takih hospicev je bila »Jenkova kasarna« na poti z Jezerskega proti Jezerskemu vrhu, in ta stavba stoji še danes.⁶

Med prvimi je opisal in sploh prvič zapisal prve znane pristope na nižje ležeče slovenske gore polihistor Janez Vajkard Valvasor v leta 1689 izdani *Časti in slavi vojvodine Kranjske*, obširnem znanstvenem pregledu dežele Kranjske. Pred obširnim Valvasorjevim delom ni znano nobeno podobno knjižno delo, ki bi tako opisovalo kranjsko deželo in še manj naš gorski svet. Imena gora, dolin in rek so se pojavljala že prej kot mejniki gospostev in v mapnih dokumentih, darilnih listinah ipd. Valvasor večjega zanimanja obisku in raziskovanju gora ni posvečal, opisal jih je zgolj mimogrede: »V naši deželi obstaja – poleg doslej navedenih – še več različnih, dobrih, izbranih in slavnih zelišč, zlasti pa v visokih gorovjih, kot na primer na gorah Kerma, Stola, Bistriških snežnikov, Nanosa in na gori Učka. Ta slednja je od mnogih piscev z lepimi redkimi zelišči dobila posebno slavo. Zato tudi te visoke gore pogosto, vsako leto, obiskujejo botaniki in kopalci korenin iz različnih dežel; ker namreč tam zgoraj najdejo marsikatere imenitne korene in zelišča.«⁷ Omenja tudi zanimivo vražo, da naj bi se na vrhu visoke gore Krme, ki bi lahko bila tudi Triglav, zlahka pričarala nevihta: »Dosti bolj čudno pa je to-le: Če kdo opoldne na tej gori poka z bičem, sledi neposredno in takoj nevihta z gromom in točo, čeprav je dan še tako jasen.«⁸

Gore so bile predstavljene tudi kot panorama s preprosto risbo, ki je služila kot pripomoček v morebitnih mejnih sporih. Takšno mapo je po naročilu blejske gosposke naredil Matija Ločnikar leta 1701 in prikazuje dolino Spodnje Krme in Radovne z dolino Kot v ozadju.⁹ Še jasneje so kranjske gore zarisane v Florjančičevi karti Kranjske leta 1744. Obrisi vrhov seveda niso realni, orografska podoba še manj in geografski položaj je približen. Janez Dizma Florjančič de Grienfeld je svoj zemljevid izdelal po neki Zauchenbergovi karti iz leta 1712 po naročilu kranjskih deželnih stanov.¹⁰

V opisovanju alpskega sveta je bil Valvasor sodobnik Johanna Jakoba Scheuchzerja, ki je kot znanstvenik prehodil in z barometrom izmeril več visokih gora ter svoje izsledke opisal v knjigi *Itinera alpina*. Le nekoliko prej je Josias Simler leta 1574 objavil *De Alpibus commentarius*, ki je po svetu sprejeta kot prva alpska monografija, ki obravnava Alpe od nastanka, imena, položaja, razdelitve, flore, favne do geologije. Za nas je zanimiva zaradi tega, ker v XIII. poglavju omenja Julijske in Karnijske Alpe, razlaga nastanek imena, našteva reke in celo objavlja zemljevid Kranjske, prelaza Ljubelj in tvorjenja po reki.¹¹

⁶ Zorn, *Kratka zgodovina slovenskega gorništva*, str. 1.

⁷ Valvasor, *Čast in slava vojvodine Kranjske*, str. 360.

⁸ Strojnik, *Zgodovina slovenskega planinstva*, str. 14.

⁹ Rus, *Triglav*, str. 89.

¹⁰ Prav tam, str. 89.

¹¹ Strojnik, *Zgodovina slovenskega planinstva*, str. 23.

Prvi raziskovalci gorskega pri nas

Naše Alpe so v 18. stoletju postale zanimive za posamezne naravoslovce, tako domače kot tuje, zlasti zaradi bogastva flore, favne in geoloških posebnosti.

Na Kranjskem so vrsto let službovali nekateri tuji znanstveniki, na primer Južni Tirolec Giovanni Antonio Scopoli in Bretonec Baltazar Hacquet; oba sta bila zdravnik v Idriji in oba je zelo zanimala botanika, kar je bil motiv, da sta hodila v gore. Velike zasluge za odkritje Vzhodnih Alp širšemu regionalnemu področju, predvsem zahodni Evropi, gredo prav Scopoliju in Hacquetu.¹²

Giovanni Antonio Scopoli je postavil temelje sodobnemu znanstvenemu, naravoslovnemu raziskovanju Kranjske. Kot rudniški zdravnik v Idriji je preučeval kranjsko rastlinstvo in živalstvo ter zbiral gradivo za svoja najpomembnejša dela. Med letoma 1755 in 1766 je prepotoval velik del Kranjske in kot prvi dokumentirano leta 1758 stopil na Storžič, leta 1759 pa še na Grintavec v Kamniško-Savinjskih Alpah. V letih 1761 in 1762 je obhodil tudi bohinjsko-tolminske planine in se povzpел na južno vznožje Triglava nad Velim poljem.¹³ Scopolijeva slava je v Idrijo pripeljala njegovega naslednika, tj. zdravnika, naravoslovca in v kasnejših letih tudi etnologa Baltazarja Hacqueta. Ta je bil član 11 evropskih akademij znanosti in umetnosti, najbolj pa slovi po delu *Oriktografija Kranjske* v štirih knjigah, izdanih v Leipzigu v letih 1778–1789.¹⁴ Eden od razlogov za njegov prihod, je bil prav Scopoli, kot pravi v avtobiografiji: » [...] odločil sem se za Kranjsko zaradi naravoslovja in dobro znanega rudnika živega srebra; poleg tega je tam živel slavni Scopoli [...]«¹⁵ V planinski preteklosti ga najpogosteje povezujemo s Triglavom; Hacquet je namreč v tretjem delu omenjene publikacije prikazal bakrorez najvišje gore na Kranjskem, ki jo imenuje Veliki Terglau. Bakrorez je najstarejša znana slikovna upodobitev Triglava. Prvotno je bil bakrorez natisnjen brez napisov Triglav (Velki Terglou), Mali Triglav (Mali Terglou), Kredarica (Krederza) in Velo polje (Bela Pola). Hitro je opaziti, da so avtorji bakroreza naredili napako, saj odtisi ne predstavljajo dejanske slike Triglava in sosednjih vrhov, pač pa zrcalno podobo. Zato je Kredarica na desni strani, ko bi dejansko morala biti na levi, in Mali Triglav na levi strani, čeprav je v resnici na desni. Na desnem dnu bakroreza sta upodobljeni dve postavi. Na notranji strani stoji majhen, v meščansko suknjo oblečen možak in ob njem močan pastir v širokokrajnem klobuku, dežnem plašču iz lipovega ličja s palico v roki in v coklah z zapetnikom. Plašč iz trakov lipovega ličja je prazgodovinski del pastirjeve oprave. Naredili so ga iz muževnega lipovega lubja, ki so ga razrezali na trakove, za nekaj dni namočili v gnojnico in potem spirali v tekoči vodi in jih razcepili v tanjše sloje. Trakove so nabrali na ovratno vrvico. V dežju so se trakovi sprijeli in niso prepuščali moče, v suhem in toplem vremenu pa je bilo pod plaščem dokaj vroče.¹⁶ V času priprave na izdajo *Oriktografije* je Hacquet poskušal

¹² Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 13.

¹³ Bufon, Scopoli Giovanni Antonio, str. 256–258.

¹⁴ Wester, Baltazar Hacquet, str. 12.

¹⁵ Lunazzi, Belsazar Hacquet, str. 88.

¹⁶ Mikša, Ajlec, Slovensko planinstvo, str. 14.

leta 1777 kot prvi dokumentirano doseči vrh Triglava, a mu je uspel le vzpon prek planine Konjščice in Velega polja na Mali Triglav, omenjena pot pa je dobila ime Bohinjski pristop. O tej turi je poročal: »*Plezal sem po skalah navzgor. Spočetka nisem kaki dve uri naletel na nobeno večjo oviro v zajedi skalovlja, ker je ležalo veliko drobirja in snega. Ko pa sem to imel za seboj, sem spoznal, da so moji ljudje govorili resnico, ko so trdili, da jih je le malo prišlo gor ali pa nobeden, vsaj nihče od rastlinoslovcev ne, zakaj našel sem rastline, ki jih ni bil opazil niti Scopoli niti kdo drug in jih bom ob priložnosti opisal. Kar zadeva vrste kamnin, sem ugotovil apnenec in železnato glino [...] Naslednjega dne sem hotel s svojimi spremljevalci naskočiti goro še iz druge strani, a vreme tega ni dopuščalo. Zadovoljil sem se torej s preučevanjem gorskih sestavin. Vendar upam, da bom drugikrat prišel nanjo, ko bom dobil De Lucov barometer, da bom izmeril višino.*«¹⁷ Čeprav Hacquetu ni uspelo osvojiti Triglava še pred prvim dokumentiranim vzponom 1778 leta, je v hribih pustil pomemben pečat. Še istega leta je obhodil Čaven, Dolino Triglavskih jezer, Golak, Gorjance, Gotenico, Javornik, Krim, Ljubelj, Mokrc, Nanos, Porezen, Snežnik in Učko. Leta 1778 je svoje pohode nadaljeval po celotnem hribovju, ki obkroža ljubljansko kotlino, in se podal od Vrhnike čez Polhograjsko hribovje v Poljansko dolino, Kropo, Kamno Gorico, Radovljico in na Bled. Temu so sledili še številni drugi pohodi.¹⁸ Na vrh Triglava pa mu je uspelo priti leta 1779 in 1782.¹⁹

Na Kranjskem in Koroškem je deloval tudi naravoslovec Franz Xaver von Wulfen, švedsko-madžarskega rodu, ki se je zanimal za botaniko in mineralogijo. Tudi on se je povzpел na več gora (Storžič, Grintavec, Mangart, Triglav itd.).²⁰ Med prve tuje raziskovalce spada tudi Lovrenz Willomitzer,²¹ ogrskega rodu, ki je bil Hacquetov učenec, ranocelnik na Kranjskem in leta 1778 eden izmed prvopristopnikov na Triglav.²² Tudi oni so za pristop izbrali tako imenovani bohinjski pristop, ki ga je leto prej uporabil Hacquet. Avgusta leta 1779 je bil Willomitzer z vodnikom Kosom po Zoisovem nalogu znova na Triglavu, ko je spremljal Hacqueta, ki je takrat Triglavu izmeril višino.²³ Tu je še Henrik Freyer, ki je bil rojen v Idriji, vendar je bil češkega rodu. Kot lekarnar je služboval v Idriji, Zagrebu, Gradcu in Ljubljani, nato pa je prevzel mesto kustosa deželnega muzeja v Ljubljani. Tudi sam se je povzpел na nekaj višjih vrhov pri nas, npr. na Mangart in Triglav. Po njem se imenuje več živalskih fosilov.²⁴ Freyer je leta 1837 pristopil tudi na vrh Triglava in to po poti iz doline Krme, kar je prvi znani vzpon na Triglav s severne strani. Hkrati je bil to prvi vzpon, ki je bil opravljen brez vodnika.²⁵

¹⁷ Hacquetovi spomini, del odlomkov objavljenih v Kugy, Pet stoletij Triglava, str. 44–47.

¹⁸ Pintar, Baltazar Hacquet, str. 284–287.

¹⁹ Wester, Baltazar Hacquet, str. 62.

²⁰ Petkovšek, Franz Xaver von Wulfen, str. 725.

²¹ Franc Ksaver Richter je tako v svojih rokopisih kot v besedilu o Bohinju, ki je izhajal v *Illyrisches Blatt*, vztrajno uporabljal pisavo priimka Willonitzer. Zakaj je bilo tako, težko rečemo, vendar pa je Richter edini, ki zapisuje priimek Willomitzerja kot Willonitzer.

²² Munda, Lovrenc Willomitzer, str. 698–699.

²³ Munda, Lovrenc Willomitzer, str. 698.

²⁴ Zorn, Fremde und einheimische Naturforscher und Geistliche, str. 227.

²⁵ Pirnat, Henrik Freyer, str. 189.

Zraven zgoraj naštetih tujih znanstvenikov je med prve raziskovalce naših gora mogoče šteti tudi predstavnike kranjskega plemstva, ki so se prav tako zanimali za naravoslovje in iz naravoslovnih nagibov odkrivali gore in pristopali na vrhove. Med te moramo v prvi vrsti šteti brata barona Žigo (Sigismunda) in Karla Zoisa pl. Edelsteina, grofa Franca Jožefa Hanibala Hohenwarta in grofa Riharda Ursinija Blagaja, po katerih se imenujejo nekateri minerali (npr. zoisit), rastline (npr. zoisova zvončnica, blagajev volčin – *Daphne blagayana*²⁶) in živali (npr. redek polž hohenwartovka).

Med zgoraj naštetimi je gotovo najpomembnejši Žiga Zois,²⁷ ki se zaradi bolezni vzponov ni udeleževal, jih je pa spodbujal in finančno podpiral. Zanimanje za geologijo in prijateljstvo s Hacquetom sta bila povod, da je finančno podprl večkratne vzpone na vrh Triglava. Tudi Hacquetovi soplezalci so prihajali iz Zoisovega kroga, o njih pa Hacquet leta 1777 v prvem delu svoje *Oriktografije* piše: »S pomočjo barona Zoisa sem imel [pri pohodu, op. p.] s seboj dovolj izjemno srčnih ljudi, čeprav med njimi ni bilo mogoče najti nobenega, ki bi mogel reči, da se je že povzpel na vrh gore. Moj učenec, ki ga na račun naravoslovja in medicine vzdržuje omenjeni fužinar, človek, ki je zelo dober poznavalec gora, pa je imel tisti dan ravno toliko veselja [do vzpona, op. p.] kot gamsji lovci, ki so se z nami vzpenjali na goro: na ta dan je bilo namreč zelo vetrovno, vrh gore pa je bil tako kot ponavadi pokrit z oblaki.«²⁸ Ta učenec, ki ga Hacquet ne imenuje z imenom, je bil Lovrenz Willomitzer. Za ranocelnika se je izučil z Zoisovo finančno podporo, ta mu je kasneje zagotovil še službo v Stari Fužini in ga uporabil tudi za naravoslovna iskanja po bohinjskih gorah. Kot botanik je bil v drugi polovici 18. stoletja pomemben brat Žige Zoisa – Karel Zois pl. Edelstein,²⁹ po katerem se imenujeta zoisova zvončica in zoisova vijolica. Rastline za svoj herbarij je nabiral po vrhovih Karavank, Kamniško-Savinjskih in Julijskih Alp. A njegova planinska zapuščina je tudi postavitev prvih visokogorskih, danes bi rekli planinskih koč pri nas: prvo je dal postaviti pri Dvojnem jezeru v dolini Triglavskih jezer, drugo pa na Velem polju. Tudi soustanovitelj Kranjskega deželnega muzeja Franc Hohenwart³⁰ je bil pionir v osvajanju slovenskih gora. Ta se je na pobudo Žige Zoisa leta 1793 skupaj z lovcem Sprukom, prvim po imenu znanim vodnikom v Kamniško-Savinjskih Alpah, povzpel na Planjavo. Leto za tem se je z neznanim divjim lovcem vzpenjal proti Mangartu in vrh kot prvi dosegel sam, ker ga je spremljevalec zapustil. Vzpon na Mangart je ponovil čez dve leti s sorodnikom Žigo Hohenwartom, znano pa je, da se je povzpel še na karavanški Stol in Mali Triglav. Znan je zanimiv pripetljaj, povezan z gorskimi doživljaji in Hohenwartom. Preden se je skupaj z vodnikom Sprukom leta 1793 povzpel na Planjavo, ga je vodnik pred tem preizkusil v dolini Kamniške Bistrice. Hohenwart je moral prek naravnega mostu Predaselj, kar mu

²⁶ Nahajališče blagajevega volčina si je v spremstvu grofa Blagaye in Freyerja leta 1838 ogledal saški kralj Friderik Avgust.

²⁷ Gspan-Prašelj, Žiga Zois, str. 832–846.

²⁸ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, knj. 1., str. 27.

²⁹ Praprotnik, Karel Zois, str. 827–828.

³⁰ Mal, Franc Jožef Hanibal Hohenwart, str. 331.

je bilo očitno grozljivo početje; zapisal je tole: »Zaman je stal en lovec onstran globeli, drug pa na tem groznem mostu; kadar sem se približal prepadu, vsakokrat se mi je zvrtele v glavi.«³¹

Tretja skupina ljudi, ki so jih v takratnem obdobju zanimale gore, so bili slovenski duhovniki; tem je vodilo sicer deloma bilo naravoslovje, predvsem pa romantično občudovanje lepot gora.

Iz Zoisovega kroga izstopa Valentin Vodnik.³² Ta je leta 1794, takrat kaplan na Koprivniku, potoval na Kredarico. Prvi dan so s Koprivnika v devetih urah prispeli na Velo polje, potem pa krenili čez Steriščico med Krmo in Triglavom na Kredarico. Pohvalil je imenitni razgled po velikem delu Kranjske. Leta 1795 je bil Vodnik spet dvakrat v teh krajih, ko je vodil Zoisovo odpravo v Triglavsko pogorje. O tem vzponu natančneje poroča grof Franc Hohenwart. Skupaj s šentjakobskim župnikom Jožetom Pinhakom sta se iz Ljubljane peljala na Javornik, kjer ju je pričakal Vodnik. Drugi dan so odšli na izlet na Belščico, na Veliki in Mali Stol ter se zvečer vrnili na Javornik; potem so prek Bleda krenili v Bohinjsko Bistrico in k izviru Bistrice. Vodnik je moral zaradi božje službe domov na Koprivnik in se je čez dva dneva spet vrnil v Bohinjsko Bistrico. Tako so 17. avgusta 1795 krenili prek Stare Fužine k slapu Savica in od tam na planini Dedno polje in Ovčarija, kjer so občudovali krasen razgled. V bližnji planinski koči jih je pozdravil baron Karel Zois in jih gostoljubno sprejel za dva dneva. Zvečer so pred kočjo občudovali sončni zahod, navdušeni Vodnik pa je ob tem zložil tri kitice pesmi, ki je vse očarala. 20. avgusta so odšli na Ledine pod Triglavom, od koder sta Vodnik in Pinhak s svojima vodnikoma krenila proti Triglavu, Hohenwart pa je raziskoval okolico Ledin. V spomin na odpravo je Vodnik dokončal svojo odo Vršac, ki velja za eno od najlepših hvalnic našega gorskega sveta, Vodnik pa za začetnika slovenske planinske poezije.³³ Za vodstvo te odprave se je Zois Vodniku zahvalil, bolj pomembno kot to pa je, da je ob tem navedel: »*Grof Hohenwart in abbe Pinhak sta prišla domov kakor pijana od veselja ...*,«³⁴ kar je verjetno naš prvi opis pravega vznesenega veselja in razigranosti v gorah.

Poleg Valentina Vodnika lahko sem štejejo še brata Jakoba in Ivana Dežmana, kaplana v Srednji vasi in Bohinjski Bistrici, in Valentina Staniča. Predvsem Stanič in Vodnik sta opisovala svoje vzpone in o gorah pisala pesmi.³⁵

Brata Dežman sta Triglav obiskala 1. septembra 1808, v prvem letu, ko sta nastopila svojo prvo duhovniško službo pod Julijci. Vodil ju je Anton Kos, vodnik iz Jereke. Na vrh je prišel le Jakob z vodnikom, Ivan pa je obstal tik pod vrhom. Ko so sestopili, je Jakob napisal pismo Valentinu Vodniku, v katerem mu je obširno poročal o svojih planinskih doživetjih. Dežman v pismu ni opisoval kakšnih strokovnih ugotovitev, prav tako ni poskušal s pesniškim jezikom izpovedati svojih

³¹ Lovšin, V Triglavu in njegovi soseščini Ljubljana, str. 105. Ta dogodek je zelo nazorno narisal Vlasto Kopač., risba je na strani citata.

³² Kos, Valentin Vodnik, str. 509–528.

³³ Orožen, Valentin Vodnik kot turist in turistiški pisatelj I in II, str. 97–104, 113–119.

³⁴ Lovšin, V Triglavu, str. 96.

³⁵ Zorn, Fremde und einheimische Naturforscher und Geistliche, str. 232.

občutkov, ki so ga navdajali ob tem. Pisal je v preprostem, pripovednem jeziku, da bi predstavil svoj vzpon in dogodke, ki so se ob tem zgodili, čeprav omenja tudi naravne lepote. Med drugim je opisal tudi pot na vrh in o razgledu na vrhu Triglava: »*Od tukaj [tj. od Malega Triglava, op. p.] se plazimo navzgor po najvišjem, suhemu konjskemu hrbtu podobnem robu, ne da bi se količkaj oddaljili od njega, vedno v severozahodni smeri na najvišji vrh; kakor bi plezali po suhem drevesu, venomer imamo pred očmi zevajoče, z neskončnimi snežnimi masami pokrite globoke prepade, preteče s pogubo pri najmanjšem koraku [...] če je lepo vreme, pa nam je trud, ko dosežemo vrh, bogato poplačan. Škoda, da omejenega dne ni bilo dobrega vremena. Že sem namreč osvojil nižji vrh najvišjega Triglava, moj spremljevalec pa se je zaman trudil pri njegovem podnožju, [...] ko so začeli ob mojih nogah mogočno jadrati od jugozahodne smeri prihajajoči oblaki, ki nižje kraje rosijo s pogostim dežjem. Medtem pa ko sva midva priplezala na vrhunec in je nad našima glavama sijalo najsijajnejše nebo, so oblaki pokrili že vso pokrajino ter onemogočili nenavaden pogled na srebrno, v soncu se bleščeče morje.*«³⁶ Avgusta 1809 je tudi Ivan Dežman, tokrat uspešno, prišel na vrh Triglava in v steklenici pustil kratko besedilo, v katerem je, poleg samohvale svoji korajži, zapisal tudi: »*Sem bil tako korajžen, to pisemce naj na vrhu tukaj ostane, nikar ga ne vzemi, največje moje veselje je na gorah.*«³⁷ Brata Dežman bi lahko šteli za zgodnja, morda celo za ena od prvih obiskovalcev gora na Kranjskem, ki sta v visokogorje zahajala povsem ljubiteljsko, zgolj iz lastnega hrepenenja po naravi in pristočasnih doživetjih. Njuni predhodniki so poleg želje po naravnih lepotah imeli tudi druge motive: raziskovalne in gospodarske.

Med osrednje posameznike v času vzpona slovenskega planinstva pa uvrščamo Valentina Staniča, ta velja za prvega slovenskega alpinista in enega od pionirjev evropskega alpinizma sploh.³⁸ Stanič je bil alpinist z dveh vidikov: med svojim razvojem v alpinista je povečeval zahteve do sebe in se trudil za izvirnost svojih podvigov (na primer z zimskimi turami), poleg tega pa je hodil brez vodnika.³⁹ Vzpone je pogosto izkoristil za raziskovanje botanike, geologije in merjenje nadmorskih višin. Največ občudovanja pa je požel njegov vzpon na Veliki Klek leta 1800, in sicer z dvema vodnikoma in dvema tesarjema v okviru prve odprave na najvišjo goro današnje Avstrije,⁴⁰ ki sta jo organizirala krški škof kardinal Franc Ksaver pl. Salm in kanonik Žiga Hohenwart. Stanič je bil na vrhu dan za prvim pristopom Salmove odprave in je prvi izmeril višino vrha.⁴¹ Da bi bil Stanič višje od vrha in vseh, ki so nanj pristopili dan prej, je velel zakoličiti na vrh drevesni

³⁶ Pismo Jakoba Dežmana Vodniku dne 29. 9. 1808, v celoti objavljeno v Lovšin, Hribar, Potočnik, Triglav, str. 72–74.

³⁷ Lovšin, Odgovor na razmišljanja o planinstvu, str. 99.

³⁸ Klemun, Grossglockner-Expeditionen, str. 192–195.

³⁹ Prav tam, str. 93.

⁴⁰ Na Veliki Klek (Grossglockner, 3797 m), najvišji vrh Avstrije, je opozarjal že Hacquet v svojem Mineralogično-botaničnem potovanju za kratek čas od Gore Triglav h gori Velikemu Kleku na Tirolskem v letih 1779–1781, ko je imel namen izmeriti višino gore in preučiti možnosti vzpona nanjo. Njegove objave so spodbudile nadaljnje zanimanje za to goro.

⁴¹ Klemun: Grossglockner-Expeditionen, str. 163.

hlod in se nanj povzpel. Ob bok vzponu na Veliki Klek gre vsekakor tudi prvi pristop na drugo najvišjo goro današnje Nemčije, 2.713 metrov visoki Watzmann, ki ga je avgusta 1800 izvedel prav Stanič. Hotel se je povzpeti na predvrh Watzmanna, tj. Hocheck, motilo pa ga je, da mu je do takrat še neosvojena najvišja točka Watzmanna, tj. Mittelspitze, zapirala pogled na Veliki Klek, na katerem je s prvopristopniki stal nekaj dni prej. Odpravil se je naprej po nevarni in dotlej še nepreplezani poti in dosegel najvišji vrh Watzmanna, kjer je izmeril še njegovo višino. Istega leta je opravil še prvi pristop na Hoher Göhl nad Salzburgom. Znan je tudi po tem, da je po posvetitvi v duhovnika v šestih dneh prepešal pot od Salzburga do Kanala ob Soči. Leta 1808 je skupaj z vodnikom Antonom Kosom kot četrti človek stopil na vrh Triglava in mu izmeril višino. Povzpel se je še na Prestreljenik, Mangart, Krn, Matajur in Kanin. V Karnijskih Alpah se je okoli leta 1827 kot prvi povzpel na Clapsavon in Bivero, Monte Pramaggiore in Cimon del Vacallo. Čeprav so Staniča najprej v gore zvabili znanstveni vzgibi, se da iz njegovih izjav slutiti, da so pri tem delovanju bolj in bolj prevladovali čisti alpinistični nagibi: preplezati čim več gora in prvi pristopiti na še neosvojene vrhove⁴² ter ob tem doživeti napore in veselja. Stanič je zapisal: »*Komaj se rešiš iz brezna pogube, te prevzame nepopisna slast!*«⁴³

V določeno skupino obiskovalcev slovenskih gora je v tem obdobju mogoče uvrstiti tudi domače gorske vodnike, brez katerih naštetih izobraženci ne bi tvegali nevarne hoje v gore. Povodi za njihove vzpone tako niso bili naravoslovni ali romantični, pač pa je planšarje, rudarje in lovce v skale gnal gospodarski interes. O nekem zavestnem odkrivanju gora v tej skupini ne moremo govoriti. Kot najbolj znane predstavnike naj omenim tri domačine, ki so skupaj z ranocelnikom Willomitzerjem 26. avgusta 1778 kot prvi pristopili na vrh Triglava. To so bili kmet in lovec Štefan Rožič, rudar Matevž Kos ter kmet in rudar Luka Korošec.

V prvi polovici 19. stoletja se zanimanje za slovenske gore razširi tudi na nekatere druge poklicne skupine. Med te obiskovalce lahko štejemo oficirja in geodeta Antonia von Bosia (Triglav osvoji leta 1822⁴⁴), industrialca angleškega porekla Franza von Rosthorna (Triglav osvoji leta 1828), Simona Prešerna in druge.

Z Bosiom je povezano tudi prvo znano gorsko reševanje na Triglavu. Leta 1822 je nosača Antona Korošca, ki je Bosia spremljal na Triglav – ta je na vrhu opravljal geodetske meritve – ubila strela. Od Bosia najeti domačini Bohinjci so že zgodaj poleti leta 1822 postavili na vrhu Triglava triangulacijsko piramido. Sestavljena je bila iz štirih močnih drogov, ki so bili povezani z deskami in prečnimi drogovi. Priprave na merjenje so bile dolgotrajne in zamudne, in ko je popoldne nevihta zajela vrh Triglava, se je Bosio odločil, da prenoči na njem, zato da bi si prihranil grozote ponovnega vzpona. Ponoči jih je znova zajela nevihta in strela je ubila Antona Korošca, sina Luke Korošca, enega izmed prvopristopnikov leta 1778. Ko se je Bosio zjutraj prikazal na Velem polju in povedal, kaj se je zgodilo,

⁴² Stanič naj bi dejal: »*Quis (montium) contra me?*« ali »*Katera izmed gora mi more kljubovati!*« V Orožen, Valentin Stanič, prvi veleturist, str. 7.

⁴³ Prav tam, str. 7.

⁴⁴ Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, str. 31.

je bil deležen burnega odziva. Ta je zabeležen v naslednjem citatu: »Samo Anton Korošec ostane s stotnikom in z njegovim slugo na vrhu. Doživeli so strašne ure. Veter se je spremenil v orkan, ki so ga spremljali tisoči bliskov in strahotno bobnenje groma z desetkratnimi odmevi. Ko si je že v noči in v najslabšem vremenu Bosio premislil in zaželel povratek z vrha, obdanega z ognjem strel, je Korošec izjavil, da je v tem položaju pri takem divjanju vetra sestop po grebenu morda še nevarnejši kakor pa ostati na mestu in čakati, da se narava pomiri. Morda jim neurje le prizanese [...] Bosio in sluga sta odnesla zdravo kožo. Korošca pa je sključenega pod piramido [lesena piramida na vrhu Triglava, op. p.] strela ubila [...] To so vreščale majarice in majarji ..., ko jim je inženir [Bosio, op. p.] zjutraj naznanil, kaj se je pripetilo ponoči na Triglavu! Pripravljene s pomivalkami in žehtarji so podile planšarice bežečega inženirja celo na Malo polje ...«⁴⁵ Truplo so v dolino prinesli vodniki in nosači.

Franz von Rosthorn je napisal več razprav o geologiji Kranjske in Koroške. Pripadal je družini, ki je imela v lasti železarno na Prevaljah in v Wolfsbergu ter premogovnik Leše. Zaradi svojih poklicnih in osebnih interesov je obiskoval gore, iskal rude in je mdr. opisal tudi svoj vzpon na Triglav.⁴⁶ Simon Prešeren je bil trgovec z minerali na Dunaju, ki je tudi sam iskal minerale, mdr. tudi po Zoisovem naročilu. Na Svinji planini (Sausalpe) na Koroškem je našel mineral, ki je bil leta 1805 poimenovan po Žigi Zoisu »zoisit«.⁴⁷

Prvi vzpon na Triglav in pristopi na druge vrhove

Zakaj začeti s Triglavom in ne drugimi prej doseženimi vrhovi pri nas? Čeprav Triglav niso niti Julijske Alpe, kaj šele ves slovenski gorski svet, je s Triglavom zastopano vse tisto, kar kot simbol predstavlja slovenske gore. Razumljivo je, da ima prvi pristop na Triglav izjemno mesto v planinski zgodovini pri nas. Ta vzpon, ki je bil izveden 8 let pred prvim pristopom na Mont Blanc in 12 let pred pristopom na Veliki Klek ali Watzmann, lahko opredelimo tudi kot začetek alpinizma pri nas. Nobena gora pri nas v tistem času ni predstavljal večjega motiva, želje in pomena⁴⁸ na eni ter strahu, predsodkov in srčnosti na drugi strani kot Triglav. Aleš Bjelčevič je v uvodu v alpinistični vodnik *Severna stena Triglava* zapisal misel, ki bi lahko odražala tedanje občutke in še danes, dobrih dvesto let po prvem vzponu drži: »Na Triglav je bilo potrebno splezati, ne pa se sprehoditi kot na Grintovec ali Stol. Na Grintovcu se še letos pasejo ovce, na Triglavu se niso nikoli.«⁴⁹

Pri vzponu na vrh so plezalce čakala tri težja mesta: sam vzpon na Mali Triglav, slavní greben med obema Triglavoma, ki je danes umetno razširjen in zavarovan

⁴⁵ Lovšin, V Triglavu, str. 107–109.

⁴⁶ Rosthorn, Schilderung, str. 441–445, 453–457, 461–464. Prevod je objavljen v Kugy, Pet stoletij Triglava.

⁴⁷ Zorn, Fremde und einheimische Naturforscher und Geistliche, str. 232.

⁴⁸ Zojs je za prvi vzpon razpisal denarno nagrado.

⁴⁹ Bjelčevič, Aleš: Zgodovina plezanja v Severni triglavski steni. *Severna stena Triglava, Alpinistični vodnik* (Valič, Miha; Prezelj Marko; Skok Janez) Ljubljana, 2011. Str. 19.

z jeklenico, in stena na koncu grebena. Kako je bil videti greben, lahko občutimo, ko preberemo zapis Franca von Rosthorna: »*Stopili smo nekaj korakov navzdol ... kar smo zagledali 12–15⁵⁰ palcev široko rez ... Po tem grebenu smo rajši lezli, kakor da bi ga prekobalili ... je tako strašen, da je dvema krepkima pastirjema, ki sta bila z nami upadel pogum. Odnehala sta in se vrnila.*«⁵¹

Današnji videz grebena in razširjena pot, po kateri se množice vzpenjajo s Kredarice na vrh Triglava, izhaja iz konca 19. stoletja, točneje konec septembra 1895, ko je dal Jakob Aljaž napeti 130 metrov močne železne žice med 34 železnimi klini, ki so jih delavci vdělali s cementom vzdolž grebena od Malega do Velikega Triglava. »*Triglav je bil zdaj čez in čez okovan. Njegove usode pa ne smemo gledati z očmi alpinista. Triglav je romarska gora Slovencev, zato so morali biti prirejeni vsi dostopi tako, da pride po njih lahko vsakdo na našo 'sveto goro'*« je zapisala Mira Marko Debelakova v Kroniki Triglava.⁵²

Po spodletelem že prej omenjenem Hacquetovem poskusu, da bi dosegel vrh Triglava leta 1777, je Zois v spodbudo za čimprejšnji pristop na vrh razpisal nagrado. Leto dni po Hacquetovem neuspehu se je organiziranja vzpona lotil Willomitzer. Spremljali so ga rudar Luka Korošec z Gorjuš, gamsji lovec Matevž Kos iz Jereke ter Štefan Rožič iz Savice. Njihovih imen pa nam Hacquet v svoji *Oriktografiji* ni posredoval, z izjemo Korošca, ki ga omenja v tretji knjigi; o preostalih je napisal le, da so vrh dosegli trije možje, »*dva srčna gamsja lovca in eden mojih bivših učencev*«. ⁵³ Za imena prvih dokumentiranih pristopnikov na vrh Triglava tako izvemo šele tri desetletja kasneje iz opisa Franca Ksaverja Richterja, zgodovinarja, geografa in književnika,⁵⁴ ki je vzpon opisal z uporabo Zoisovih zapiskov, kjer so štirje možje omenjeni tudi po imenih.⁵⁵ Pot na Triglav je trajala tri dni: 24. avgusta 1778 so dosegli Velo polje, 25. avgusta so nadaljevali pot proti zahodu in taborili pod vznožjem Triglava ter iskali pot na vrh. Dan pozneje, to je 26. avgusta, pa so prek Zelenega plazu dosegli vrh.⁵⁶

Med štirimi prvopristopniki je bil po pisanju Hacqueta Korošec »*najbrž prvi, ki je pristopil na vrh, odkar svet stoji*«. ⁵⁷ V dolino so se vrnili še istega dne, med sestopanjem pa so pot zaznamovali s kamnitimi možici, da bi se znali naslednjič vrniti po isti smeri, s čimer so bržkone opravili prvo dokumentirano markiranje poti v slovenskih gorah. Kot dokaz, da so vrh res dosegli in posledično smeli zahtevati svojo nagrado, so na skale vklesali naslednje začetnice, ki jih je ob lastnem pristopu na vrh leta 1782 prepisal Hacquet: I. S. Z. H. L. K. L. K.,⁵⁸ ki naj bi označevale

⁵⁰ 30–37 cm

⁵¹ Rosthorn, *Schilderung einer Ersteigung*, str. 453–457.

⁵² Debelak, *Kronika Triglava*, str. 89.

⁵³ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, knj. 2., str. 28–29.

⁵⁴ Gspan, Franz Xav. Johann Richter, str. 97–101.

⁵⁵ Najstarejši zapis najdemo v Richterjevi zapuščini, ki jo hrani Arhiv Republike Slovenije (ARS): SI AS 992, Richter Franc Ksaver Janez, škatla 1, *Der Triglav und die Wohein aus hinterlassenen Papieren des seeligen Sigmunde Zois*, str. 33. Za prvi objavljeni zapis pa je Richter poskrbel skoraj 30 let po prvem zapisu, in sicer v časopisu *Illyrisches Blatt*, str. 76.

⁵⁶ Richter, *Wohain*, str. 76.

⁵⁷ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, knj. 3, str. 93.

⁵⁸ Prav tam, str. 94.

naslednja imena: Iosephus Secundus (cesar Jožef II.), Sigismund Zois (Žiga Zois), Hacquet, Lovrenc (Willomitzer), Kos in Luka Korošec. A ob izklesanih inicialkah imen se pojavlja vprašanje, kje se je izgubila inicialka Štefana Rožiča – ali se je Štefan Rožič resnično povzpел na vrh? Ob tem je treba opomniti, da je Hacquet omenjal, da so se na vrh povzpeli le trije možje in ne štirje, kot omenja Richter.⁵⁹

Tabela 1: *Pristopi in poskusi pristopov na Triglav od leta 1777 do leta 1837.*⁶⁰

1777	Baltazar Hacquet z nekaterimi domačini poskuša pristopiti na Triglav, a pridejo le do Velega polja.
1778	24.–26. avgusta opravijo prvi pristop Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič, Lovrenc Willomitzer.
1779	2. avgusta poskusi ponovno Hacquet skupaj z Willomitzerjem in Matijo Kosom. Na vrh prideta Willomitzer in Kos, Hacquet do Malega Triglava. Drugi pristop.
1782	23. avgusta Hacquet skupaj z Lukom Korošcem in še enim po imenu neznanim vodnikom končno pristopi na Triglav. Tretji pristop.
1788	23. julija ponovno poskuša Hacquet, ki pa naj ne bi prišel na vrh.
1790	Julija so na vrhu Žerovnik, Matija Kos in ribič Nazaj (morda Nacni). Četrti pristop.
1792	V avgustu je na vrhu lovec Primož N. iz Radovljice, sam in ponoči. ⁶¹ Peti pristop.
1792	11. novembra priplezajo na vrh Žerovnik, Matija Kos in njegov sin Anton Kos. Šesti pristop.
1795	14.–15. avgusta so na vrhu Valentin Vodnik, Pinhak, Franc Hohenwart, Matija in Anton Kos. Sedmi pristop.
1795	Valentin Vodnik je septembra ponovno na Kredarici. Tokrat mu uspe le do Malega Triglava. Verjetno ga je spremljal Matija Kos.
1808	Septembra se povzpeta na vrh Jakob Dežman, kaplan v Srednji vasi, in Anton Kos. Z njima je tudi Jakobov brat Ivan, ki pa na vrh ne pristopi. Osmi pristop.
1808	20. septembra sta na vrhu Valentin Stanič in Anton Kos. Deveti pristop.
1809	8. avgusta na vrh pristopi Ivan Dežman, takrat kaplan na Jesenicah, z neznanimi spremljevalci. Deseti pristop.
1812	22. julija je na vrhu Franz W. Siebert s spremstvom. Enajsti pristop.
1818	Jakob Jahn, Josip Poklukar, Jernej Tratnik, Matija Pole, Lovrenc Poldar pridejo do Malega Triglava.
1819	Karl Zois s spremljevalci pripleza do Malega Triglava.
1820	1. avgusta sta na vrhu Urban Hodnik, kaplan v Srednji vasi, in neznan kmet iz Koprivnika. Dvanajsti pristop.
1822	Zgodaj poleti prinesejo na vrh material za triangulacijsko piramido Anton Kos, Matija Korošec in Orjakov iz Podjelja z drugimi vodniki. Trinajsti pristop
1822	5. julija se vzpenjo na vrh stotnik von Bosio, korporal Rothemmel, Anton Kos, Anton Korošec, Orjakov iz Podjelja in pet po imenu neznanih nosačev. Antona Korošca je ponoči na vrhu ubila strela. Štirinajsti pristop.

⁵⁹ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, knj. 3, str. 93–94.

⁶⁰ Tabela narejena iz podatkov v Lovšin, V Triglavu, str. 97–99.

⁶¹ »28. avgusta je storil Primož N., lovec pri grofu Vincencu Thurnu v Radovljici, nekaj nenavadnega. Stavil je, da poide v mraku na Triglav in prižge na vrhu otep slame in lubja. Stavilo je dobilo. Med 8. in 9. uro zvečer je zagledalo osebje bistrških fužin ognjeno znamenje na vrhu Triglava. Videli so tudi, kako si je lovec svetil po strmali v globočino. O tem so mu tudi napisali spričevalo. Drzni hribolazec se je kasneje ubil na nekem manj nevarnem mestu.« V Debelak-Deržaj, *Kronika Triglava*, str. 272.

1824	10. avgusta je na vrhu z neznanimi spremljevalci Karl Scherowitz (Žerovec), župnik v Žireh. Petnajsti pristop.
1828	Julija pristopi na vrh več oseb. Šestnajsti pristop.
1831	5. avgusta priplezajo na vrh Karl Steinböck, Franz Hermannsthal, Anton Zois, Leopold Thonhauser, Anton Kos, Jakob Kos, Janez Marčič, Jakob Soklič. Sedemnajsti pristop.
1832	13. avgusta je na vrhu ponovno Steinböck, z njim so še Max Gritzner, Carl von Gold, Georg Nepozitek, Anton Kos, Janez Marčič, Jakob Soklič in Jakob Kos. Osemnajsti pristop.
1832	25. avgusta sta na vrhu Leopold Kiener iz Ljubljane in Ivan Marčič. Devetnajsti pristop.
1833	Na vrhu so Mihael Tušek, Rajmund Melzer, Vincenc Seunig, Gašper Kankel, Anton Kos, Jakob Soklič, Matija Zupanc. Dvajseti pristop.
1837	Skupaj s takrat 17-letnim vodnikom – pastirjem Simonom Pokljukarjem – je na vrhu kustos ljubljanskega muzeja Henrik Freyer. Enaindvajseti pristop.

Prvi znani pristop na kakšen visokogorski vrh nasploh pri nas je opravil Scopoli leta 1758 na vrh Storžiča, že naslednje leto pa je stal na vrhu Grintovca. Tretji znani pristop na katerikoli slovenski vrh je že prej opisani triglavski pristop leta 1778. Nato je največ prvih pristopov zabeleženih v zadnjih desetletjih 19. stoletja, so pa primeri, ko so še v prvih desetletjih 20. stoletja imeli pri nas neosvojene vrhove, tudi dvatisočake. Na številnih izmed njih pa so po vsej verjetnosti že prej bili domači lovci ali pastirji. Marsikje so na vrhu postavili znamenje – kamnitega možica ali leseni križ. Žal pa njihova imena niso znana.

Tabela 2: *Leto prvih pristopov na naše vrhove in prvopristopniki.*⁶²

Storžič	1758	Antonio Scopoli in neznani spremljevalci
Grintovec	1759	Antonio Scopoli in neznani spremljevalci
Triglav	1778	Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič, Lovrenc Willomitzer
Planjava	1793	Franz Hohenwart in neznani spremljevalci
Mangart	1794	Franz Hohenwart in neznani spremljevalci
Vršac	1795	Valentin Vodnik in neznani spremljevalci
Ojstrica	1823	Ernst Joanelli in neznani spremljevalci
Razor	1842	O. Sendner in neznani spremljevalci
Bavški Grintavec	1869	Eduard Trauner, Ivan Mlekuž in vodnika Tožbar in Kravanja
Krajnska Rinka	1874	Joannes Frischauf in neznani spremljevalci
Skuta	1875	A. Pavich in neznani spremljevalci
Brana	1875	Anton Bauer in Ferdinand Seidl
Jalovec	1875	Karl Wurms in neznani spremljevalci
Kočna	1876	Joannes Frischauf in neznani spremljevalci
Škrlatica	1880	Julius Kugy, Andrej Komac, Anton Kravanja
Špik	1886	Julius Kugy z vodniki
Prisojnik	1889	Julius Kugy, Bois de Chesne, Andrej Komac
Dovški Križ	1889	Hjalmar Arlberg
Velika Ponca	okrog 1889	Julius Kugy z vodniki
Veliki Oltar	1897	Julius Kugy, Andrej in Jože Komac
Visoki Rokav	1913	Albin Rössel

⁶² Narejeno iz podatkov v Kaljzelj, Drogenik, Naš alpinizem.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS SI AS 992, Richter Franc Ksaver Janez

Literatura

- Bjelčevič, Aleš: Zgodovina plezanja v Severni triglavski steni. *Severna stena Triglava, Alpinistični vodnik* (Valič, Miha; Prezelj Marko; Skok Janez) Ljubljana, 2011.
- Bufon, Zmagoslav: Scopoli Giovanni Antonio. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 10. Ljubljana, 1967.
- Cevc, Tone: *Človek v Alpah: desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana, 2006.
- Debelak-Deržaj, Mira Marko: Kronika Triglava. V: *Planinski vestnik* (1948), št. 9–10.
- Debelak-Deržaj, Mira Marko: Kronika Triglava. V: *Planinski vestnik* (1949), št. 3.
- Engel, Clarie Eliane: *A history of mountaineering in the Alps*, London, 1950.
- F. Jacomini-Holzapfel-Waasen: Hauptmann v. Bosio's Reise auf die Spitze des Berges Terglou in Krain, im July des Jahres 1822. *Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen*, 14 (4. 4. 1823); 15 (11. 4. 1823); 16 (18. 4. 1823); 17 (25. 4. 1823).
- Grupp, Peter: *Faszination Berg: Die Geschichte des Alpinismus*. Weimar, 2008.
- Gspan, Alfonz: Franz Xav. Johann Richter. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 9, Ljubljana, 1960.
- Gspan-Prašelj, Nada: Žiga Zois. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 15. Ljubljana, 1991.
- Hacquet, Balthasar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Vol. 1. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1778.
- Hacquet, Balthasar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Vol. 2. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1781.
- Hacquet, Balthasar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Vol. 3. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1784.
- Janša, Olga: Zgodovina turizma na Slovenskem. *Turistični vestnik* (1968), št. 1.
- Kajzelj, Mirko; Drogenik, Herbert: *Naš alpinizem*. Ljubljana 1932.
- Klemun, Marianne: *Mit Madame Sonne konferieren: die Grossglockner-Expeditionen 1799 und 1800*. Celovec, 2000.
- Klinar, Stanko (Ur.): *Valentin Stanič, prvi alpinist v Vzhodnih Alpah. Ob dvestoletnici njegovih vzponov na Veliki Klek in Watzmann leta 1800*. Ljubljana, 2000.
- Kos, Janko: Valentin Vodnik. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 14. Ljubljana, 1986.
- Kugy, Julius: *Pet stoletij Triglava*. Maribor, 1973.
- Lovšin, Evgen: Odgovor na razmišljanja o planinstvu. (Prof. Evgenu Lovšinu na rob ob njegovi 88-letnici, *Planinski vestnik*, leto 1984/1). V *Planinskem vestniku* (1983).
- Lovšin, Evgen: *V Triglavu in njegovi soseščini*. Ljubljana, 1946.
- Lovšin, Evgen; Hribar, Stanko; Potočnik, Miha: *Triglav, gora in simbol*. Ljubljana, 1979.
- Lunazzi, Melania: *Belsazar Hacquet. Dal Tricorno alle Dolomiti. Un viafiatore del settecento*. Belluno, 2010.
- Mal, Josip: Franc Jožef Hanibal Hohenwart. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 3. Ljubljana, 1928.

- Mikša, Peter; Ajlec, Kornelija: *Slovensko planinstvo*. Ljubljana, 2011.
- Munda, Jože; Lovrenc Willomitzer. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 14. Ljubljana, 1986.
- Orožen, Fran: Valentin Stanič, prvi veleturist. V: *Planinski vestnik* (1907), št. 1.
- Orožen, Fran: Valentin Vodnik kot turist in turistiški pisatelj I in II. V: *Planinski vestnik* (1895), št. 8. Str. 113–119; *Planinski vestnik* (1895), št. 7.
- Petkovšek, Viktor: Franz Xaver von Wulfen. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 14. Ljubljana, 1986.
- Pintar, Ivan: Baltazar Hacquet. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 2. Ljubljana, 1926.
- Pirnat, Ivan: Henrik Freyer. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 2. Ljubljana, 1926.
- Praprotnik, Nada: Karel Zois. *Slovenski biografski leksikon*, zvezek 15. Ljubljana, 1991.
- Richter, Franz Xaver: Wohain, V: *Illyrisches Blatt*, 11. Maj 1821.
- Rosthorn, Franz: Schilderung einer Ersteigung des Terglou in Oberkrain, im July 1928. *Wiener Zeitschrift*, 55 (8. 5. 1930); 56 (11. 5. 1830); 57 (13. 5. 1830).
- Rosthorn, von Franz: Opis vzpona na Triglav na Gorenjskem v juniju 1828. V: *Pet stoletij Triglava*. Maribor, 1973.
- Shaw, R. Trevor: Tuji popotniki na Slovenskem 1669–1880. V: *Historični seminar II*. Ljubljana, 1997.
- Strojin, Tone: *Zgodovina slovenskega planinstva: Slovenska planinska organizacija 1893–1948–2003*. Radovljica, 2009.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske*, 1. zvezek, Ljubljana, 2009.
- Wester, Josip: *Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp*. Ljubljana, 1954.
- Zorn Matija: Fremde und einheimische Naturforscher und Geistliche – die ersten Besucher der slowenischen Berge (Ende des 18. Jahrhunderts bis Anfang des 19. Jahrhunderts). V: *Die Alpen! : zur europäischen Wahrnehmungsgeschichte seit der Renaissance = Les Alpes! : pour une histoire de la perception européenne depuis la Renaissance*. Bern, 2005.
- Zorn, Matija: *Kratka zgodovina slovenskega gorništva: dodatno gradivo za državno tekmovanje Mladina in gore 2006*. Ljubljana, 2006.

SUMMARY

The First Researchers of the Slovene Mountains and the First Documented Climbs on Them

Peter Mikša

The indigenous visitors to the Slovene mountains were entirely anonymous. Nobody knew about their hikes and no written notes have been left behind. They were locals who had settled mountainous areas for various reasons: the overpopulation of lowlands, Alpine dairying, hunting, the search for ore, the exploitation of forests, or retreat from invaders. Familiar with their Alpine surroundings, they were generally shepherds, hunters, the seekers of ore, and herbalists whose experience of the mountain world was certainly much richer than is mentioned in the scant sources from the past.

In the 18th century, Slovene Alps and their diversity of flora, fauna, and geological phenomena, aroused the curiosity of domestic and foreign scholars, particularly the naturalists from the period of the Enlightenment, who set out to study them. Since their travels were meticulously recorded on paper these notes also contain the first documented reports on approaches to our mountains. Even then renowned as the highest mountain in this mountain range, Mount Triglav was consequently the most desirable and besieged. The first documented climb on Mt. Triglav

was carried out on August 26, 1778, when its summit was reached by Štefan Rožič, Matevž Kos, Luka Korošec, and Lovrenz Willomitzer.

Among the most reputed researchers of the Slovene Alps in this period were Giovanni Antonio Scopoli, Balthasar Hacquet, Henrik Freyer, Karl and Žiga Zois, Franc Jožef Hanibal Hohenwart, and others mentioned in the paper; all of them participated in the first climbing expeditions. Yet they would not have succeeded had they not enlisted the help of experienced mountain guides – local dairymen, miners, and hunters without whom the scholars would not have risked the dangerous climbs. These guides, however, were not driven by naturalistic or romantic notions but merely by a desire for earnings.